

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان شیراز
مقاله سطح دو (کارشناسی)

عنوان:

مفهوم شناسی دین پژوهی و شاخه های آن

استاد راهنما:

سرکار خانم رضوی

پژوهشگر:

رؤیا کریمی

بهار ۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان شیراز
مقاله سطح دو (کارشناسی)

عنوان:

مفهوم شناسی دین پژوهی و شاخه های آن

استاد راهنما:

سرکار خانم رضوی

پژوهشگر:

رؤیا کرمی

بهار ۹۷

چکیده

دین پژوهی عبارت است از رشته های مختلفی که با روش های گوناگون به تحقیق، مطالعه و بررسی ابعاد مختلف دین می پردازد. دین پژوهی اسم یک رشته علمی خاص نیست، بلکه مجموعه هایی از رشته ها و شاخه های معرفتی است که این عنوان کلی بر آنها اطلاق می شود. وجه مشترک آن رشته ها و دانش ها این است که همه راجع به دین بحث می کنند.

کلیدواژه ها: دین، پژوهش، روان شناسی دین، جامعه شناسی دین، فلسفه دین، کلام.

۱- مقدمه

به گفته محققان و کاوشگران تاریخ فرهنگ و اندیشه بشری، بشر هیچ گاه بدون دین زندگی نکرده است، اعم از این که آن دین، یک دین آسمانی و توحیدی بوده و یا جز آن. البته آنچه در کانون بحث های کلامی قرار می گیرد بیش از هرچیز ادیان توحیدی و آسمانی است.

تحقیق و پژوهش نظری پیرامون ماهیت و ابعاد دین و شناسایی و شناساندن آن دین پژوهی نام دارد. دین پژوهی در شکل گسترده خود، همه انواع و اقسام دین را دربرمی گیرد. تا آن جا که حتی مسلک های مادی و دنیوی نظیر مارکسیسم نیز از قلم نمی افتد.

در دوره جدید ما شاهد تحول و دگرگونی خاصی در عرصه دین شناسی هستیم که این تحول موجب گسترش دین پژوهی می شود.

دین پژوهی نام یک رشته علمی خاص نیست، بلکه عنوانی است عام برای مجموعه ای از رشته ها و شاخه های علمی و معرفتی، که همگی درباره دین بحث می کنند و هریک از منظری خاص به بررسی ابعاد دین می پردازند. روش شناسی مطالعات دینی، نخستین گام در تدوین نظام مند روش ها و مبانی دین پژوهی در جامعه ماست که در فرآیندی تعاملی با خوانندگان؛ تغییر نگرش، ارتقای دانش، توسعه مهارت و افزایش توانایی دین پژوهان را هدف خود قرار می دهد. با این بیان اگر مجموع دانش هایی را که موضوع آنها به شکلی مطالعه و پژوهش درباره دین است، دین پژوهی بنامیم می توانیم برحسب ابعاد گوناگونی که معمولاً ادیان از آن برخوردارند شاخه ها، رشته ها و یا ابعاد متنوعی را برای دین پژوهی برشماریم.

ویژگی های موضوعی یا روش شناختی هریک از این دانش ها، قلمرو تحقیق و پژوهش آن را مشخص می سازد و آن را از سایر دانش های مربوط به دین جدا می کند.

به بیان دیگر، رشته ها و شعبه های مختلف دین پژوهی یا رهیافت های گوناگون در دین پژوهی هریک ناظر به بعدی از ابعاد دین است و از همان بعد خاص دین را مورد بررسی قرار

۵-۲- جامعه‌شناسی دین

دین به عنوان واقعیت اجتماعی، مورد تأمل و مطالعه جامعه‌شناسان قرار گرفته است. دین داری از عوامل اجتماعی متأثر بوده و دارای آثار اجتماعی است و نهاد دین به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی، با سایر نهادهای اجتماعی پیوستگی و همبستگی دارد. مسأله عمده جامعه‌شناسان دین، مناسبات دین و جامعه است. جامعه‌شناسان دین به توضیح آثار اجتماعی دین در حفظ همبستگی اجتماعی و پایداری زندگی اجتماعی می‌پردازند. دو گستره روان‌شناسی دین و جامعه‌شناسی دین، غالباً با روان‌شناسی دینی و جامعه‌شناسی دینی درآمیخته می‌شود. توجه به تمایز معرفتی آنها، در فهم گستره‌های مختلف دین پژوهی، مهم و اساسی است.^۱

رویکرد جامعه‌شناسان به مبحث دین رویکردی علمی است. علوم در گذشته به ماوراء الطبیعه وابسته بودند. بعد از قرون وسطی، تحقیقات علمی مغرب زمین از ماوراء الطبیعه فاصله گرفت و این شیوه اندک اندک به سراسر جهان سرایت کرد. از این رو دور از انتظار نیست که جامعه‌شناسان هنگام سخن گفتن درباره دین، کاری به جنبه آسمانی آن نداشته باشند و آن را ساخته ذهن بشر و تکامل یافته جادو بدانند که برای تأمین نیازهای معیشتی ساخته شده است. زیرا دیدگاه علمی هرچیز را بدون توجه به جنبه‌های آسمانی اش تشریح و تبیین می‌کنند.

به نظر جامعه‌شناسان، دین، دست کم در مراحل نخستین خود، سخت به جادوی ابتدائی می‌ماند. به این معنا که جادوگر و دین دار، هردو می‌کوشند تا با تدابیری هستی را بر سر مهر آورند و آسایش خود را تأمین کنند.^۲

جامعه‌شناسی دین، از لحاظ روش شناختی، شاخه‌ای از جامعه‌شناسی و از نظر موضوع شاخه‌ای از دین پژوهی به شمار می‌رود. به عبارت دیگر جامعه‌شناسی دین یکی از رشته‌های دین پژوهی معاصر است که به تحلیل دین می‌پردازد. موضوع علم جامعه‌شناسی مطالعه جامعه انسانی در اشکال گوناگون آن است.^۳

۱- احمد فرامرز، قراملکی، همان، ص ۶۳.

۲- حسین، توفیق، همان، ص ۵.

۳- اینترنت.

۵-۳- فلسفه دین

فلسفه دین به مطالعه دین به عنوان یک واقعیت بشری می‌پردازد. اما موضوع آن دین داری در مفهوم روان شناختی یا جامعه شناختی و یا تاریخی نیست، بلکه موضوع آن معرفتی بشری به نام دانش دین و نظام های معرفتی و نظریه پردازی های دانشمندان در معرفت دینی است. به همین دلیل تمایز بین فلسفه دین و کلام و الهیات، اساسی است.

فلسفه دین بر خلاف کلام، از موضوع پژوهش خود استقلال دارد. در آمیختن مرزهای فلسفه دین و کلام، به ویژه تحویل کلام جدید به فلسفه دین، خطاهای روان شناختی فراوانی را در مطالعات دینی معاصر برانگیخته است. فلسفه دین وسیله ای برای آموزش دین نیست، در حالی که کلام و الهیات، برنامه ای آموزشی و ترویجی است و دارای هویتی واسطه ای می‌باشد.^۱

تعریف های گوناگون از فلسفه دین را می‌توان به دو تصویر عمده دانست:

۱- فلسفه دین «تبیین مفاهیم مختلف فلسفی است که ادیان و اعتقادات دینی مختلف می‌توانند داشته باشند.» بر این مبنا، فلسفه دین به معنای دفاع فلسفی از اعتقادات دینی است و به عنوان ادامه دهنده نقش و کارکرد الهیات تطبیقی شناخته می‌گردد.

۲- تعریف دومی که از فلسفه دین برداشته شده است، بر مبنای تصویری غالب و رایج نزد فیلسوفان دین است. طبق این تصویر می‌توان اصطلاح فلسفه دین را در معنای اخص آن یعنی تفکر فلسفی در باب دین به کار برد.

فلسفه دین تأملی است فلسفی درباره دین، از این رو فلسفه دین شاخه ای از الهیات نیست، بلکه شعبه ای از فلسفه است.^۲

۶- تاریخ ادیان

دین، به دلیل اینکه همزاد و همراه بشر است یکی از مهم ترین عناصر زیرساخت تمدن بشری است و تجارب دینی در اشکال مختلف آن، در همه صور حیات آدمی، قابل رصد است و شاید کمتر پدیده ای مانند دین، هویت تاریخی داشته باشد.

۱- احمدفرامرزی، قراملکی، همان، ص ۶۵.

۲- اینترنت.

مطالعه تاریخی ادیان روزگاری به معنای تحقیق در پیشینه تاریخی باورها و رفتارهای دینی تلقی می‌شد و بر اساس این نگاره، برنامه پژوهشی در روی آورد تاریخی، حرکت از خَلَف به سوی سَلَف بود.

اما امروزه در پرتوی روی آوردن نوین و علمی به مطالعات تاریخی، تاریخ ادیان مفهوم جدیدی یافته است. دین پژوهی تاریخی، شناخت سلف از روی خلف است و پدیدارها، تجارب و رفتارهای دینی را در بستر زمان و در پرتو تطوّر تاریخی آنها، از طریق تطبیق و و مقایسه آنها در اشکال و صور مختلف، قابل فهم و تبیین می‌سازد.^۱

هر دینی، نقطه آغازی دارد، در برهه ای از تاریخ گسترش می‌یابد و در مقطعی دیگر چه بسا به انحطاط کشیده شود. در تاریخ ادیان، به تحلیل و بررسی علل و عوامل پیدایش و کلام از مراحل دین در سیر تاریخی و نقش ادیان در فرهنگ سازی از دیگر مباحث این محدوده علمی است. نگاه تاریخ به دین و توجه به سیر تاریخی آن در غالب مطالعات دینی لحاظ شده است. اما اهمیت و اعتبار نگاه تاریخی به دین، به دلیل صحت و اعتبار آن نیست بلکه بیشتر به این دلیل است که بر اساس یک فرض اساسی پذیرفته و رایج برای شناخت درست هرچیزی باید از سرگذشت و تاریخ آن آگاه بود. به عبارت دیگر، برای شناخت درست هر پدیده ای دانستن منشأ پیدایش آن و تاریخ ظهور و پیدایش آن ضرورت دارد. براساس این دیدگاه معنا و ماهیت دین را تنها در سیر تاریخی آن می‌توان ارزیابی کرد.^۲

۷- نتیجه گیری

دین پژوهی به هرگونه چالش و پژوهش درباره مبادی، مبانی و مسائل دینی، معارف دینی، باورها و رفتارهای دینداران، اطلاق می‌شود. پس دین شناسی از حیث روش، منابع، موضوع و مسائل بسی گسترده تر از فلسفه دین است، و اینکه برخی پنداشته اند: دین شناسی بخشی از کلام جدید است یا فلسفه دین از وظایف کلام جدید می‌باشد. دقیق نیست؛ بلکه دین شناسی اعم

۱- احمد فرامرز، قراملکی، همان، ص ۶۴.

۲- اینترنت.

از فلسفه دین و کلام، فلسفه دین غیر از کلام است.

فلسفه دین به اعتبار روش و غایت، فصلی از فلسفه و به اعتبار موضوع، شاخه ای دین شناسی

است. بنابراین رشته دین پژوهی در زادگاه اصلی خود متمایز از فلسفه دین است.

به گونه ای که می توان براساس ابعاد گوناگون دانش هایی چون جامعه شناسی دین، روان

شناسی دین، فلسفه دین و تاریخ ادیان را از شاخه های دین پژوهی به شمار آورد.

فهرست منابع

۱. آذربایجانی، مسعود، روان شناسی دین از دیدگاه ویلیام جیمز، چاپ سوم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶.
۲. اینترنت.
۳. توفیقی، حسین، آشنایی با ادیان بزرگ، چاپ پانزدهم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، ۱۳۸۹.
۴. رشاد، علی اکبر، دین پژوهی معاصر، چاپ اول، تهران، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه، ۱۳۸۲.
۵. قراملکی، احمد فرامرز، روش شناسی مطالعات دینی، چاپ چهارم، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۵.
۶. _____، اصول و فنون پژوهش در گستره دین پژوهی، چاپ دوم، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳.